

Гарадзенская арганізацыя ППС у 1890–1900-я гг.

У 90-я гады 19 – на пачатку 20 ст. Гародня з’яўлялася адным з галоўных цэнтраў рэвалюцыйнага руху на беларускіх землях. Неабходна падкрэсліць, што гарадзенскія нелегальныя групы мелі некалькі выразных рысаў, якія адрознівалі іх ад антыцарскіх арганізацый як у цэнтры Расійскай імперыі, так і ў Каралеўстве Польскім. На ўзнікненне пэўных асаблівасцяў гарадзенскіх групаў паўплываў шэраг фактараў, сярод якіх асноўнымі можна лічыць нацыянальны і сацыяльны склад жыхароў горада, адносную блізкасць Гародні да такога буйнага рэвалюцыйнага цэнтры, якім была ў той час Варшава, а таксама асабістыя якасці найбольш выдатнага арганізатара гарадзенскага нелегальнага рабочага руху Пятра Шумава*.

У Гародні з канца 1880-х гадоў дзейнічаў гурток, які складаўся галоўным чынам з інтэлігенцай радыкальнай моладзі. Сябры гэтага гуртка падтрымлівалі сувязі як з польскім “Пралетарыятам-П”, так і з нелегальнымі арганізацыямі ў Пецяярбургу, Кіеве і ў іншых гарадах цэнтральнай Расіі. У 1893 ці 1894 г. да гэтага гуртка далучыўся студэнт Пецяярбургскага тэхналагічнага інстытута Пётр Шумаў, па нацыянальнасці рускі, які нарадзіўся і вырас у Беларусі¹. Летам 1894 г. жандары высачылі канспіратыўную сходку гурткоўцаў на кватэры ваеннага доктара Сяргея Галуна ў памяшканні вайсковага шпіталю і арыштавалі яе ўдзельнікаў. Сярод арыштаваных быў і П.Шумаў, якому пасля арышту ў адміністрацыйным парадку на тры гады забаранілі выезд з Гародні². Апынуўшыся ў такім становішчы, Шумаў не спыніў нелегальнай дзейнасці і пачаў прыкладаць шмат намаганняў для прапаганды рэвалюцыйных ідэй у асяроддзі гарадзенскіх рабочых. Вакол яго склалася невялікая група жыдоўскай моладзі – Давід Вайс, Саша Вікер, Вольга Кавенокі, Раіса Фейгенберг, Ліза Ліпнік, Келя Лапін. Акрамя таго, П.Шумаў наладзіў кантакты з некалькімі чыноўнікамі-палякамі, якія спачувалі Польскай сацыялістычнай партыі (ППС). Гэтыя людзі ў далейшым

* Пётр Шумаў нар. 25. VI. 1872 г. у Гародні. У 1892-94 гг. вучыўся ў Тэхналагічным інстытуце ў Пецяярбургу, дзе прымаў удзел у студэнцкім руху. Пасля вяртання ў Гародню ў 1894 г. актыўна ўключыўся ў нелегальную працу і хутка стаў на чале Гарадзенскай рэвалюцыйнай арганізацыі. Неаднаразова быў арыштаваны. У 1907 г. эміграваў у Парыж. У Польшчу вярнуўся толькі ў 1933 г. Урад II Рэчы Паспалітай прызнаў заслугі Шумава і ўзнагародзіў яго Крыжам Незалежнасці.

¹ Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Akta L. Wasilewskiego. Pamiętnik. T. 13. L. 140.

² Szuszkiewicz B. Organizacja Grodzieńska P.P.S. w latach 1898 -1910 // Niepodległość. Warszawa, 1937. T. XVI. S. 513.

сталі асновай Гарадзенскай рабочай арганізацыі. Удзельнікі гуртка займаліся ў асноўным распаўсюджваннем нелегальнай літаратуры сярод рабочых жыдоўскай нацыянальнасці. У 1896 – 1897 г. Гарадзенская арганізацыя наладзіла цесную сувязь з Варшаўскім камітэтам ППС, адкуль у Гародню пачалі рэгулярна паступаць пэпэсаўскія выданні³. Пётр Шумаў ужо ў той час імкнуўся далучыць свой гурток да Польскай сацыялістычнай партыі, аднак гэтаму перашкаджала нежаданне значнай часткі сяброў яго гуртка, якія ў большасці былі русіфікаванымі жыдамі. Апроч таго, у асяроддзі кіраўніцтва ППС пераважала меркаванне, што працоўныя няпольскай нацыянальнасці на гістарычнай Літве павінны ўваходзіць у склад якой-небудзь іншай саюзнай ППС партыі.

Але ў другой палове 90-х гадоў 19 ст. на землях Літвы і Беларусі не было ні воднай уплывовай арганізацыі, якая магла б стварыць канкурэнцыю ППС. Тыя невялікія групы расійскіх, літоўскіх і жыдоўскіх сацыялістаў, што існавалі ў гэтыя гады на беларускіх землях, былі занадта слабыя і разрозненыя. Нават і праз дзесяць гадоў лідэр ППС Юзаф Пілсудскі меў падставы сцвярджаць: “Я ўпэўнены ў тым, што яшчэ пару гадоў бесперапыннага развіцця нашай працы... мы будзем тут фактычна стаяць на чале ўсіх рухаў, будзем вельмі сур’ёзнай сілай”⁴.

Цэнтральны Рабочы Камітэт ППС на чале з Ю.Пілсудскім з часу заснавання партыі прэтэндаваў на кіраўніцтва рэвалюцыйным рухам на землях даўняга Вялікага Княства Літоўскага. Належыць заўважыць, што хаця ППС імкнулася весці актыўную працу сярод рабочых беларускіх гарадоў дзеля стварэння ўласных арганізацый, аднак гэтая дзейнасць суправаджалася значнымі цяжкасцямі. Па-першае, колькасць пралетарыяту ў Беларусі ў канцы 19 – пачатку 20 ст. была адносна невялікая, што моцна звужала сацыяльную базу ППС, па-другое, працэнт палякаў-рабочых у беларускіх гарадах (на іх у першую чаргу разлічвалі пэпэсаўцы) быў даволі нізкі*, а беларусы, жыды і рускія больш ахвотна далучаліся да сацыял-дэмакратаў з СДКПіЛ, РСДРП і Бунду, з чым, дарэчы, польскія сацыялісты ў прынцыпе былі згодныя. ППС заўсёды знаходзіла прыхільнікаў сярод іншых групаў насельніцтва, і ўплывы яе заставаліся даволі заўважальнымі⁵.

³ Тамжа. S. 514.

⁴ Piłsudski J. Wystąpienia na konferencji CKR PPS 16-17 grudnia 1903 r. w Mińsku Litewskim / / Pisma zbiorowe. Uzupełnienia. Pod red. A.Garlickiego, R.Swiętka. Warszawa, 1993. Т. II. 1898-1914. S. 47-48.

* Ускосна пра вузкую базу ППС сведчаць лічбы распаўсюджвання асноўнага органа гэтай партыі - газеты “Robotnik”: з 1100 асобнікаў, выдадзеных у 1895 г. і развезеных па гарадах Расійскай імперыі, на землі даўняга ВКЛ прыйшлося толькі 70, у 1896 г. - з 1170 экзэмпляраў толькі 50.

⁵ Jurkiewicz J. Rozwój polskiej myśli politycznej na Litwie i Białorusi w latach 1905 - 1922. Poznań, 1983. S. 36; Piłsudski J. Wystąpienia ... S. 40.

У 1896 – 1897 гг. кіраўніцтва ППС звярнула ўвагу на ўзрастанне рэвалюцыйнай актыўнасці сярод працоўных на тэрыторыі даўняга ВКЛ і, каб захаваць свой кантроль за нелегальнай працай на гэтых землях, вырашыла стварыць асобную арганізацыю. Так узнікла “Русская социал-демократическая партия”, якая мела свае групы ў Гародні, Беластоку, Вільні і Пецяярбургу⁶. Часам гэтую арганізацыю называлі партыяй “Рабочее знамя” па назве газеты, якую яна выдавала ў Беластоку. Узначальвалі партыю пэпээсавец Мікалай Татараў і Маісей Лур’е⁷. Гарадзенская арганізацыя таксама падтрымлівала з ёй сувязь. Праіснавала “Русская социал-демократическая партия” нядоўга, у 1899 г. яна была разбітая арыштамі. П.Шумаў спрабаваў аднавіць яе дзейнасць і з гэтай мэтай ездзіў у Пецяярбург і Харкаў, але яго намаганні не далі вынікаў⁸.

У 1897 г. у ППС з’явіўся моцны і ўплывовы канкурэнт у сацыялістычным руху сярод жыдоў на тэрыторыях даўняй Рэчы Паспалітай. Ім стаў створаны ў Вільні Усежыдоўскі рабочы саюз Расіі і Польшчы (Бунд), які прэтэндаваў на кіраўніцтва ўсім жыдоўскім рэвалюцыйным рухам да мяжы аседласці. Бунд хутка рос і паступова пераймаў у ППС ініцыятыву сярод жыдоўскага пралетарыяту.

Змяніўшаяся сітуацыя выклікала крызіс ў Гарадзенскай рабочай арганізацыі, якая, як ужо адзначалася, складалася з жыдоў. На канферэнцыі, што адбылася восенню 1898 г., частка сяброў Гарадзенскай арганізацыі асудзіла Бунд за раскольніцкую дзейнасць і паставіла ўступіць у ППС, нават “нягледзячы на супраціў Цэнтральнага Рабочага Камітэту”⁹. У гэтым рашэнні хутчэй за ўсе сказаліся папярэднія гады цеснага супрацоўніцтва з польскімі сацыялістамі і асабістая пазіцыя Шумава, які ў той час ужо глыбока захапіўся польскімі справамі. Быў створаны Гарадзенскі рабочы камітэт ППС у складзе 50-60 рабочых, у асноўным жыдоў, якія ў 1898 – 1900 гг. актыўна вялі прапаганду сярод сваіх адзінаверцаў¹⁰, а з 1899 г. пачалі праводзіць адкрытыя акцыі – забастоўкі, дэманстрацыі, маёўкі¹¹. Астатняя частка арганізацыі (каля 200 чалавек) аб’ядналася з Бундам і стала называцца Гарадзенскім сацыял-дэмакратычным камітэтам Бунда.

З сярэдзіны 1900 г. П.Шумава ўдалося распачаць прапаганду сярод гарадзенскіх католікаў. Першымі пад яго ўплыў трапілі Францішак Ігнатвіч,

⁶ НГАБ у Гародні. Ф. 2, воп. 22, адз. 716, арк. 1, 6; Szuszkiewicz B. Organizacja Grodzieńska P.P.S. ... S. 515.

⁷ Pietkiewicz K. Mojżesz Łurje i “Roboczeje znamia” // Niepodległość. Warszawa, 1932. Т. VI. S. 26 - 40.

⁸ Szuszkiewicz B. Organizacja Grodzieńska P.P.S. ... S. 516.

⁹ Тамжа.

¹⁰ Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў Літвы. Ф. 446, воп. 4, адз. 228, арк. 2.

¹¹ Гарадзенскі дзяржаўны гісторыка-археалагічны музей. НД-904; Szuszkiewicz B. Organizacja Grodzieńska P.P.S. ... S. 517.

які браў урокі ў Шумава, і вучань выпускнога класу гарадзенскай гімназіі Браніслаў Шушкевіч. У 1901 г. у Гародню прыехаў Мікалай Клячэўскі, перакананы пэпэсавец, які актыўна ўключыўся ў нелегальную дзейнасць. Неўзабаве яго кватэра стала адным з цэнтраў Гарадзенскага камітэту. З цягам часу да арганізацыі далучыліся рамеснік Ян Сівэк (да прыезду ў Гародню належаў да Варшаўскай арганізацыі ППС), слесар Францішак Эйдукевіч і Яніна Міхнеўская, уладальніца маёнтку Міневічы. У тым жа 1901 г. гарадзенскія пэпэсаўцы здолелі арганізаваць нелегальную друкарню, у якой найчасцей друкавалі розныя адозвы і інфармацыйныя бюлетэні, што дазволіла значна пашырыць рэвалюцыйную агітацыю ў асяроддзі рабочых Гародні¹². Неабходна заўважыць, што сярод сяброў Гарадзенскага рабочага камітэта, нягледзячы на рознаацэньвалны склад, панавала талерантнасць, заснаваная на асэнсаванні агульных інтарэсаў.

На рубяжы 19 - 20 ст. групы ППС паступова ўзнікаюць у іншых гарадах былога ВКЛ. Да арганізацый у Вільні, Гародні, Беластоку далучаюцца гурткі Бярэся, Слоніма, Ваўкавыска і некаторых мястэчак¹³. Усе яны ў 1902 г. былі аб'яднаныя ў аддзел, які насіў назву “ППС на Літве”. Часам яго называлі Гарадзенскай арганізацыяй ППС, аддаючы належнае моцы і значэнню гарадзенскай групы. Акрамя таго, у Гародні да 1905 г. знаходзіўся Акруговы камітэт “ППС на Літве” (пазней – Літоўскі рабочы камітэт), які ўзначальваў П.Шумаў.

Дзейнасць рэвалюцыянераў заключалася, як правіла, у правядзенні сходаў на канспіратыўных кватэрах*, дзе чыталі нелегальную літаратуру і займаліся самаадукацыяй, а таксама ў індывідуальнай прапагандзе пэпэсаўскіх ідэяў сярод рабочых. З 1903 г. публічныя акцыі Гарадзенскай арганізацыі набываюць большы размах, а яе актывісты працягваюць над стварэннем нелегальных груп у навакольных мястэчках і вёсках – Індуры, Крынках, Ласосна.

Імкненне кіраўнікоў ППС захаваць і пашырыць свае ўплывы ў Беларусі сярод няпольскага насельніцтва прымушала іх працягваць працаваць над стварэннем на землях даўняга ВКЛ новай рэвалюцыйнай арганізацыі, якая магла б замяніць “Русскую социал-демократическую партию”. Асновай гэтай партыі стала т.зв. “беларуская група” ў Варшаўскай арганізацыі ППС. Да яе належалі Марыян Фальскі, Францішак Завадскі, браты Станіслаў і Казімір Трускоўскія і іншыя пэпэсаўцы, якія былі родам з заходніх земляў Беларусі,

¹² Гарадзенскі дзяржаўны гісторыка-археалагічны музей. НД-915, НД-1113.

¹³ Wajner M. Do historii P.P.S. na Litwie. Wspomnienia o połączeniu Polskiej Partii Socjalistycznej na Litwie i Litewskiej Socjal-Demokracji (L.S.D.) 1904—1907 // Niepodległość. Warszawa, 1937. T. XV. S. 331.

* У 1902 г. такіх кватэр у Гародні было больш дзесяці.

добра ведалі беларускую мову, мясцовыя звычаі і мелі ўжо вопыт нелегальнай працы¹⁴. Летам 1904 г. гэтую групу назвалі Сацыялістычнай Партыяй Беларусі (СПБР). Новая партыя практычна не мела сацыяльнай базы на беларускіх землях, таму яе аддзелы былі створаны толькі там, дзе існавалі моцныя групы ППС, а менавіта, у Гародні, Менску, Варшаве¹⁵. Дзейнасць новай партыі павінна была абапірацца галоўным чынам на сродкі і структуры Гарадзенскай арганізацыі ППС. Праводзіць рэвалюцыйную работу члены СПБР планавалі ў асноўным сярод беларускага насельніцтва. Дзеля гэтага ў канцы лета 1904 г. у Гародні была арганізаваная яшчэ адна друкарня спецыяльна для СПБР. Якое значэнне прыдаваў ЦРК ППС гэтай справе паказвае і тое, што стварэннем новай друкарні займаліся асабіста бліжэйшыя супрацоўнікі Ю.Пілсудскага Валеры Славэк і Аляксандр Прыстар, а рэдактарам павінна была стаць жонка іншага вядомага пэпэсаўца Фелікса Перля. Яніна Міхнеўская пераклала з польскай мовы на беларускую ўлёткі “Настаў час”, “Царская гаспадарка” і “Гутарка аб тым, куды мужыцкія грошы ідуць”. Аднак шырока разгарнуць дзейнасць гэтая друкарня не паспела, таму што ўжо ў канцы 1904 г. яна выпадкова была выкрыта жандарамі¹⁶.

У гэтых абставінах СПБР шукала супрацоўніцтва з Беларускай Сацыялістычнай Грамадой. У рэшце рэшт яе дзейнасць звязлася да выпуску вышэйпералічаных улётак, да якіх пазней былі далучаны адрозы “3 вайны” (кастрычнік 1904 г.), “Настаў час!” (люты 1905 г.)¹⁷, “Якая карысьць народу з выборнага правіцельства”, “Братцы мужыкі”, “Прызыўны!”. Значную колькасць гэтых улётак распаўсюджвалі сябры БСГ¹⁸.

З 1904 г. Гарадзенская арганізацыя пачала прапаганду сярод салдатаў гарадзенскага гарнізона, які складаўся з 101-га Пермскага, 102-га Вяцкага, 103-га Петрававодскага і 171-га Кобрынскага палкоў, 26-й артылерыйскай брыгады, крэпаснога, абознага, 4-га сапёрнага батальёнаў і дзвюх сотняў казакаў. Гэтай справай займаліся Аляксандр Дзяканаў і Уладыслаў Матушэўскі.

Крывавыя падзеі студзеня 1905 г. у Пецярбургу выклікалі прыкметны водгук у Беларусі. Разам з іншымі рэвалюцыйнымі партыямі павялічыла сваю актыўнасць ППС на Літве. Найбольшага размаху яе дзейнасць дасягнула ў Гародні. Сябры гарадзенскай арганізацыі яшчэ больш увагі пачалі надаваць прапагандзе і агітацыі сярод рабочых і сялян навакольных вёсак. Значна ўзрасла

¹⁴ Turonek J. PPS wobec białoruskiego ruchu rewolucyjnego w latach 1902—1906 // Studia Polsko-Litewsko-Białoruskie. Pod red. J.Tomaszewskiego, E.Smułkowej, H.Majeckiego. Warszawa, 1988. S. 104.

¹⁵ Гарадзенскі дзяржаўны гісторыка-археалагічны музей. НД-696/3.

¹⁶ Szuszkiewicz B. Organizacja Grodzieńska P.P.S. ... S. 536.

¹⁷ НГАБ у Гародні. Ф. 366, воп. 1, ад.з. 94, арк. 105-106.

¹⁸ Turonek J. PPS wobec białoruskiego ruchu ... S. 104; Луцкевіч А. За дваццаць пяць гадоў (1903 - 1928). Мінск, 1991. С. 21.

актыўнасць рэвалюцыйнай працы сярод салдатаў. На працягу 1905 г. гарадзенскія пэпэасаўцы ў супрацоўніцтве з Бундам і РСДРП арганізавалі некалькі дзесяткаў дэманстрацый і забастовак на гарадзенскіх прадпрыемствах¹⁹.

У гэты час кіраўніцтва ППС шмат намаганняў накіроўвала на ўзмацненне разгалінаванай Баявой Арганізацыі (БА). У яго планы ўваходзіла пашырэнне дзейнасці БА не толькі ў Каралеўстве Польскім, але і на тэрыторыі былога ВКЛ. У Беларусі найбольш моцнымі былі групы Баявой Арганізацыі ў Гарадзенскай губерні, дзе летам 1906 г. налічвалася 7 інструктараў, 11 тэхнікаў і 11 пяцёрка баявікоў, падзеленых на чатыры аддзелы БА, разам 70 чалавек²⁰. У іншых мясцовасцях Беларусі пэпэасаўскіх баявікоў было вельмі мала. Яны значна саступалі па ўзроўню арганізацыі групам БА ў Каралеўстве, а іх акцыі не мелі такога маштабу, як у Польшчы, і эфект ад дзейнасці быў малаадчувальны²¹. У Гародні Баявая Арганізацыя была створаная ў красавіку 1905 г. Яна складалася з пятнаццаці рабочых на чале з Міхалам Панкевічам²². Зброю для баявікоў прывозілі з Прусіі праз Граева і Сувалкі. Летам і восенню 1905 г. сябры БА правялі некалькі экспрапрыяцый, а таксама захоплівалі друкарні (для выпуску сваіх улётак і іншых матэрыялаў), нападлі на жандараў і паліцэйскіх. Імі быў забіты памочнік начальніка Гарадзенскага губернскага жандарскага ўпраўлення падпалкоўнік Грыбаедаў²³. У кастрычніку 1905 г. у Гародні з'явіўся Пётр Шумаў, вызвалены з Варшаўскай цытадэлі. Ягоны вопыт і энэргія надалі акцыям ППС яшчэ большы размах і арганізаванасць. Самага вялікага накалу барацьба дасягнула ў кастрычніку-снежні 1905 г. пад уплывам усерасійскай забастоўкі і ўзброенага паўстання ў Маскве²⁴.

У канцы снежня 1905 г. пасля забастоўкі салідарнасці з паўстаўшымі рабочымі Масквы гарадзенская паліцыя і жандары правялі некалькі рэпрэсіўных акцый. У выніку іх было арыштавана шмат актывістаў, у тым ліку члены Рабочага камітэта Эва Хвілівіцкая і Мікалай Клачэўскі. П.Шумаў, А.Дзяканаў, Баляслаў Руткоўскі былі вымушаныя нелегальна выехаць з горада.

У іншых гарадах Беларусі, дзе ППС на Літве мела свае аддзелы (Менск, Берасце, Слонім) яе сілы былі значна меншыя. Рэвалюцыйны рух там альбо не

¹⁹ НГАБ у Гародні. Ф. 366, воп. 1, ад.з. 105, арк. 158; Ф. 2, воп. 22, ад.з. 1100, арк. 4-7; Ф. 366, воп. 1, ад.з. 90, арк. 122, 124, 205; Гарадзенскі дзяржаўны гісторыка-археалагічны музей. НД-1114, 914, 915, 919.

²⁰ Pająk J. Organizacje bojowe partii politycznych w Królestwie Polskim 1904 - 1911. Warszawa, 1985. S. 90.

²¹ НГАБ у Гародні. Ф. 366, воп. 1, ад.з. 91, арк. 888.

²² Pająk J. Organizacje bojowe... S. 67.

²³ НГАБ у Гародні. Ф. 366, воп. 1, ад.з. 92, арк. 170-171; ад.з. 98, арк. 1-17; ад.з. 96, арк. 159; ад.з. 92, арк. 29.

²⁴ Szuszkiewicz B. Organizacja Grodzieńska P.P.S. ... S. 533 - 548.

дасягнуў такога ўздыму, як у Гародні, альбо ім кіравалі прадстаўнікі беларускіх і расійскіх нелегальных арганізацый²⁵.

У 1906 г. крызіс, які ўжо некалькі гадоў паступова нарастаў у Польскай сацыялістычнай партыі, прывеў да яе расколу ў Каралеўстве і поўнага разладу ў дзейнасці на беларускіх і літоўскіх землях. Акрамя таго, малаўстойлівая частка сяброў партыі пры звестках аб рэпрэсіях і катаваннях у турмах хутка дэмаралізавалася і адышла ад актыўнай дзейнасці. Пасля шырокамашабных арыштаў ліпеня-верасня 1907 г. Гарадзенская арганізацыя разам з групамі ППС ў Бярэсці, Слоніме, Беластоку, Кобрыне практычна спынілі сваю работу²⁶. Толькі праз некалькі гадоў пэпэсаўскі рух пачаў адраджацца ў Беларусі, у тым ліку і ў Гародні, але ў гэты час ім ужо кіравалі новыя людзі, якія ставілі перад сабой іншыя мэты.

Дадатак

Улёткі, выдадзеныя СПБР у кастрычніку 1905 г. Арфаграфія і стыль поўнасцю адпавядаюць арыгіналу.

Якая карысць народу з выбарнага правіцельства

Жыццём і кроўю тысячэй людзей дабіваецца цяпер рабочы народ новага парадку у нас. Хоча ён губелі самодержаўнага царскага правіцельства, што абкрадало, ашуквала, глумілося як само хацело над рабочым народам. Хоча народ дабіцца правіцельства народнага, правіцельства выбарнага.

Паслухайце што гэта значыць правіцельство выборное. Выборное правіцельство значыць такое, што нема цара самодержаўнага, ні яго “гасударственнага савету”, а проста народ увесь выбірае сабе усякіе лет колькі людзей, каторыя і будуць упраўляць гасударствам. Выбіраць па справядлівосці трэба гэтак: гасударство падзелена на вокругі, якбы на уезды. Ва усяком вокругу усе людзі сабіраюцца на сходы і выбіраюць сваіх поўномочных. Паложым, палажэнне на 20 тысяч людзей выбіраць аднаго, — так калі в уезды дзевесці тысяч людзей, то на уезд выбіраць трэба дзесяцёх поўномочных. Выбіраюць усе чысто людзі поўнолетніе — як мужчыны, так кабеты, пань, мужыкі, жыды, рускіе, салдаты — усе, хто толькі жыу, усе на роўном праві. Ведамо усякі

²⁵ НГАБ у Гародні. Ф. 366, воп. 2, адз. 105, арк. 31; Ф. 2, воп. 25, адз. 1390, арк. 1-3; Ф. 366, воп. 1, адз. 93, арк. 59, 154, 259, 417-419; 9, КП-15199.

²⁶ Тамжа. Ф. 366, воп. 1, адз. 91, арк. 549, 1023-1025.

выбирацьме чалавека, што для народу будзе якнайлепшы, што разумее чаго трэба народу. Калі пападзецца хто кепски, то яго народ скине і на други раз выберэ другога. Выбор робицца патаемны — значыць усякі на карточцы запишэ каго ён хочэ (хто неграмотны таму хтонебудзь други напишэ). Усякі сваю картачку аддасць тым людзям, што заведуюць выборным дзелом на сходзі. Усе карточки у кожным вокругу разгледзяць — і за ким найбольш голасоу прыдзецца — такіе і выберуцца.

Гэтакіе выборныя поўнаможныя ад народу будуць правіць гасударствам замяст цара з яго гасударственным саветом. Заграницаю народы даўно ужэ дабіліся такога парадку. І многа лепей ім жыць стало. Парадкі там саусім другіе як у нас. Парадкі такіе, што народ жыць можэ. Скажэм аб іх слоў колькі, каб ясна усім стало якая карысьць прыдзе з правіцельства выборнага. Каб народ ведаў, якіе парадкі у гасударстве павінны быць. Каб зразумеў, чаму столькі тысяч рабочага народу гіне, жиця не шкадуе, каб такое новае правіцельства мець.

Вот возьмем насамперад акцызы і падаткі. Цяпер плацяць іх мужыкі і работнікі, паны саусім не многа плацяць, бо цар пануо бережэ, а народ хитро гнэмбіць. Калі цар паднімаў месяцоў колькі таму акцызы, то не падняў ён іх на якіе вина заморскіе ці другіе выдумкі панскіе, а небось падняў іх на соль, на запалкі, на водку — на такія значыць матэрыялы, каторымі найбольш народ рабочы жыве. Народнае правіцельства перэмеіць гэто: акцызы саусім знясе, перш на тыя тавары, каторыя для жыця усякаму канечне патрэбны, а з часам і саусім ніякіх акцызоў не будзе. Зато плаціцьмецца падаток подлуг таго, якіе хто мае даходы, які маёнток. Хто мае не многа, не павінен нічога плаціць податку будзе. Не мало гэто народу паможэ — падумайце толькі, што дзісь у сярэднім подлуг аблічэння цар выцягае акцызамі з адной сямьи мужыцкой (пяць душ) на год больш за трыццаць рублёў. А ідуць гэтыя грошы не народу на дабро, цару і царскім чыноуікам на выгоды. Народнае правіцельства даходы у гасударстве так накіруе, каб долю народну паправіць. Не будзе гэтулькі войска як цяпер, не будзе такой доўгой ваеннай службы. Не трэба будзе столькі грошэй траціць на ваеннае дзело надарэмне. Правіцельства народнае дасць народу дарэмныя школы, такіе, што у іх можна будзе многа научыцца. Навука у народных школах будзе дарэмная, карміць, адзевач таксама будуць дарэмныя. Усякое дзіця прымушэно будзе зато скончыць такую школу, людзей неграмотных саусім не будзе. Правіцельства народнае завядзе дарэмную для народу помоч дакторскую. На старасць усякаму чалавеку што усё жыццё сваё працаваў дасць хлеб дарэмны. Далей ведаеце вы, як па маёнтках? і фабрыках багачы да паны заганяюць працаў рабочы народ. Вот правіцельства народнае выдасць такі закон, каб нігдзе ніякі работнік не

працаваў даужэй за 8 часоў на дзень (цана астанеца тая самая). Правіцельства народное усе казённыя лесы і казённую землю аддасць у карыстанне хеурам мужыкоў, што свайго не маюць, каб пражыць. Ад паню земле адкупаць яно будзе і народу даваць у карыстанне. А найважнейшая рэч — першым дзелом народное правіцельства пазваляцьме народу гаварыць, пісаць, што захочэ, дасць право рабіць сабранныя, работничыя змовы, каб кідать работу і дамагацца большэй заплаты. Перашкадзаць таму яно не будзе, не будзе прэсьледоваць тых людзей, што народ бараніцца ад крыуды науцаюць. Будзе на усё свабода. Праўда адкрыецца перэд народам — зразумее ён праўду і памалу апошнюю сваю крыуду знясе, крыуду ад паню, што з яго працы жывуць. Як зрабіць каб народ ад панской неволи асвабодзіўсе — много трэба гаварыць. Аб гэтым пішэм мы у другіх? нашых? сацыялістычных ксіонжках. Адно скажэм. Нападаць на двары, красьці разганяць паню — і не можна і гэта нічога не толькі не памаглобы, а яшчэ зашкодзілоб на палажэнне народу. І верце. Як не адчыніўшы насамперэд дзвьярэй, не увойдзеш у хату — так не разнёшы правіцельства, не маючы свабоды гаварыць, пісаць, сабірацца, нельго як мае быць бараніцца ад паню. І войско і цензура, і жандармы, — усё паню пилнуе, усё іх бароніць пры царском правіцельстве.

Зразумееце цяпер, чаму народ рабочы ні жыцця ні крови свае не шкадуе, адно каб дабіцца правіцельства выборнаго. Цар прабоваў выкруціцца, ашукаць народ. Выдаў ён ужэ два маніфэсты ашуканскіе, назначае ён «народную думу», нібы то народных выборных, хаця там пан мае такое право як цэлая волосьць мужыкоў. Колькі там разных хитрых кручкоў у тых маніфэстах — проста дзиво. Но не ашукае цар народу. Разумее гэта народ, разумее ашуканства царских маніфэстоў, разумее што цар сторуна паню дзержыць. Разумее, што цар цяпер як народ весь падняўсе, дае маніфэсты, каб выкруціцца. А нехайбы народ прыцых — то зноу старое вернуу бы цар, здавіу бы народ зноу.

Чакаць дабра ад цара — гэта што чакаць, каб грушка на вербі вырасла.

Нехай усюды загарыцца бунт. Тагды далой цара і яго памочнікоў. Тагды сам народ клікне выборных з усяго гасударства, каторых выбирацьмуць усе людзі на роуном праві. Тыя выборныя падумаюць над усімі парадкамі у гасударстве расійском. Яны дадуць свабоду людзям гаварыць, пісаць, сабірацца. Яны назначаць з таго часу каб было заўсюды правіцельство выборнре. Яны дадуць для особных? краіоў, для Польшы, для нашэй Беларусі, для Літвы і для другіх большых краіоў, гдзе асобныя народы жывуць, дадуць аутономію. Гэта значыць — дадуць право каб усякі такі край апроч таго што для усіх земель разам ведзецца — каб усякі над сваімі власнымі патрэбамі сам радзіу, сам сабе законы станавіу. Наш беларускі край таксама дастане аутономію, мецьмем сваіх выборных, свой сэйм, збірацца ён будзе у Мінску ці у другом городзе на Беларусі.

Значыць як свабоды так аўтономію, свой власны сэйм — дастанем мы не ад цара, а ад такога сабрання выборных? людзей з усяго гасударства. Науперад значыць трэба такое сабранне сазваць. Яно завецца — констытуцыйное сабранне. А гэтыя законы што яно дасць завуцца констытуцыяй.

Мы значыць трэбуем констытуцыйнага сабрання, каб яно, а не цар — выдало законы для усяіх людзей, народоу і краіоу у гасударстве цяперашняга цара. Ад цара же мы нічога не хочем — вон з царон, вон з усім царскім правіцельствам.

Проч з царом. Проч з царскімі слугамі. Проч з царскімі маніфэстамі.

Трэба нам сазыва констытуцыйнага сабрання для усяго гасударства. Выбіраць поўнамоцных да яго будуць усе поўналетніе людзі тайно, адразу, на роўном праві.

Ад констытуцыйнага сабрання мы трэбуем даць асобную аўтономію для нашэго Беларускага краю, каб мы мелі асобны свой сэйм, каб самі гаспадарамі былі у сваім краю.

Соціялістычная Партыя Белой Руси.

Акцябр 1905 року.

Прачытайце, што напісана і раз і другі. Саберэцесе разам, прачытайце у голас і талкуйце над тым, што напісана, каб усе добра зразумелі.

Потым перэдайце другім чытаць.

Братцы мужыкі!

З усіх старон штараз новыя ідуць да вас слухі аб страшэнным паўстанні народу рабочага, аб бунці, што дзесяткі міліёну рабочага народу абняў.

Цар са сваімі губернатарамі, асэсрамі, спраўнікамі, ураднікамі да другімі памочнікамі як піўкак впіўсе у народ, як шашэль тачыў яго. Морэм кроу народна ліласе на вайне дзеле распусты цара і царскіх чыноўнікоў. А цяпер податкоў трэба мільёны з народу узяць, даўгі ваенныя плаціць, а цяпер голод у дваццаці расійскіх губернях. А цяпер усюды між народам беда, людзей на вайну, на службу ваенную цар пабраў — працаваць, зарабляць нема каму. А цяпер баіцца цар вернуць салдатоў з вайны, каб не даведаўсе ад іх народ таго зьдзеку, каторы над іма рабілі, баіцца каб не расказалі яны як японцы жывуць, каб не паказалі тае крыуды, што тут народ ад цара церпіць, акб не збунтавалі проці цара усяго народу.

Но як шыло з мешка, так праўда народу паказаласе. Стаў народ бунтавацца, вон гнаць стаў такога цара, трэбавать стаў правіцельства выборнага. Цар пробуе выкруціцца — стаў выдаваць маніфэсты. Вот назначае ён “гасударственную Думу”, каторую народ выбэрэ. У тую думу цар дапускае найбольш паноў,

мужыкі і работнікі ледзьве яе панюхаць магчымуць. Былабы дума, цар рабійбы з ёю што хацеубы, нічога яна яму не зашкодзілаб акрадаць народ. А прынамне як падняліб податкі, то народ думаубы што гэта дума винавата, думаубы што цар сам дык лепшы для народу за якіе там выборныя.

Но не удаласе хитросьць цару. Зразумеу гэта народ, не схацеу царскае думы. Стау народ сабірацца па гарадах дзсяткамі і соткамі тысяч, стау радзіца. Не хочэм мы, акзау народ, ашуканскай царскай думы, мы хочэм свабоду мець гаварыць і сабірацца, мы хочам каб не цар піюка усіо роуно з думаю ці без думы правіу. Мы хочэм каб правілі гасударством людзі выбраныя па нашай волі. А покуль будзе цар, заусюды народ душыць ён будзе. Калі што добраго і зробіць як ё бунт, то нехай бунт приціхне — цар зноу рабіцьме так, як дауней было. Трэба раз ужэ цара і царскае правіцельство разнесьці.

Халіусе народ усюды да бунту, царскую гаспадарку стау ламаць, разганяць царскае правіцельство.

Бунт штораз ідзе большы. Што у цяперашнім бунці было — проста расказаць трудно. Вот у Маскве, у Пецербургу, у других гарадах стау сабірацца народ тысячама, змаўляцца стау да вялікаго бунту, да такога бунту, што весь народ абніме, з котораго згіне царскае самодержае. У Рызі, у Варшаві, царскіх паліцейскіх біць стали, як сабак. Цар завёу ваеннае палажэнне па многіх гарадах, но нічога яно не памагло, народ так само бунтавау, сабіраусе, талкавау, песьні проці цара пеу. На Каўказі ужэ мясцоу колькі як паустау народ, у Расіі бунт усюды, у Фінляндыі так само. Усюды бунт. Залезныя дарогі усё ва усём гасударстві стали, не ідуць паравозы, вагоны, нема як ехаць, нема як перавезьці тавар. Мільёны страты усякі дзень мае з таго правіцельства, дый яшчэ бунт паднімаецца штораз большы. Работнікі па фабрыках кинулі усюды работу — ніякі тавар не ідзе. Рабочы народ вышэу на вуліцу, стау пець свае работнічыя песьні, стау гаварыць, разьясняць другім, што за зладзейства ідуць з праклятаго царскаго правіцельства. Цар паслау войско стрэляць у народ. Войско не усюды паслухало — стало і яно памалу бунтавацца, стала і у яго прауда ісьці. Стали і салдаты хадзіць на работнічыя сабрання, стали і яны між сабой талкаваць, дайходзіць прауды — стали і яны памалу бунтавацца проці цара, злучацца з народам. Бунт пашоу усюды, штораз большы і большы.

Задрыжау цар, угледзеу, што прышли апошніе яго дні. Выдау ён други манифэст — пішэ што ужэ папраудзі дае свабоду пісаць, сабірацца. гаварыць — што народных выборных справядліве назначаць.

Цар розных подлых хитросьцей пробуе. Вот вышэу сакрэтны прыказ, каб як пасварыць адных людзей з другіма, напрыклад хрысьціян з жыдама. Ведамо што як людзі з сабой сварацца — то на цара не пойдучь дружно. Цар баіцца дружбы рабочага народу. Знае ён, што як паднімаюцца мільёны людзей дружно,

жыды и хрысьцяне, рускіе, палякі, усе — тагды вялікая сила у их. Такая сила — гибель правіцельству несе. Так вот што цар з правіцельствам устройваюць. Переадзеваюць падкупленых гарадавых да разную другую сволоч — адных за жыдоу, других за хрысьціян. Тыя з сабою нібыто умысьне пасварацца, пабьюцца, стануць стрэляць да других людзей. Бегаюць так па сваему городу ці мястэчку, крычаць “бій жыдоу”, “жыды баранецесе”. Гдзе народ цёмны, там яны яго ашукаюць и зрабляць вялікую рэзню. Вот недауно у Адэсі быу такі «жыдоускі пагром», много людзей было забітых, раненых. Як их узялі у бальніцу, як разгледзелісе — дык там усё найболш переадзетые паліцэйскіе. Памятайце и вы, жыды такі самы народ братні, як усякіе другіе. Памятайце, што гэто правіцельства такіе бітвы устройвае. Не дайцесе абмануць. Калиб хто такі падкуплены царом стау крычаць да людзей “бійце жыдоу”, то вы не жыдоу, а яго за тое бійце. Так зрабілі польскіе работнікі у Варшаві: яны пазабівалі царскіх падкупленых зладзею, што крычалі, намаулялі на вуліцах біць жыдоу.

Так, братцы, дружно стаяць усим трэба. Дружно на бой проці цара ісьці. Морэм бунт народны цяпер пашоу. Не сьціхне ён?, пакуль царскаго самодержаўя не разнесе, покуль не заведзе выборнаго, народнаго, справядліваго правіцельства.

Взываем вас усих. Работнікі гинуць, бунтуюцца каб и им и вам, мужыкам, лепей жыць стало. Так памагайце жа вы таварышам вашым рабочым. Памагайце царское правіцельства разносіць. Прызываем вас:

1) Не заплаціць нідзе податкоу. Каб ніхто плаціць правіцельству царскому не сьмеу.

2) Прызыуным да войска дабравольна не ісьці. Нехай хіба беруць усякаго ваенною сілоу. Усюды супраціўляцца.

3) З чыноунікамі царскімі дзела не мець. Ни з ураднікамі, ни з прыставамі, ни з земскімі. Сами свой суд па прыговору рабеце як трэба. А да гэтой царской сволочы, да гэтых ваших піявок ніколи ни з чым не сьмейце ісьці. Так, якбы их на сьвечи не было.

4) Слухайце начальства царскаго адкажэцесе. Не слухайце ніякіх царскіх законуу. Сабірайцесе у сьвята па вёсках, па кірмашох, па мястэчках?, — чытайце гэтакіе безцензурныя лісткі, научайце адны другіх гэтаго што тут напісано.

Разом з усим рабочым народом, што кроу и жыщем сваим лепшэй для нас доли дабіваецца, станьце. Усякі хто на нашэ вазванне рабіцьме як тут сказано — прыяцель народной справы. Хто не паслухае нас — той проці народу ідзе. Усякі чалавек павінен стаць за народ. А як звернем правіцельства, як будзем выбіраць поуномочных выборных, памятайце такую раду вам даем. Выбірайце такіх людзей, што знаюць народныя патрэбы, што чытали много безцензурных ксіонжэк. Што будуць трэбоваць для вашаго краю асобнаго

упраўлення, што будуць трэбаваць пакараць час ваеннай службы, даць народу безплатныя школы. Такіх людзей выбірайце, што ні панам, ні у валасьцях да канцэлярыях правіцельству не падлізваюцца, што справядлівыя і парадочныя людзі.

Податкоў не плаціць, на службу ваенную не ісьці, з правіцельствам дзела не мець, правіцельства не слухаць

*Соцыялістычная Партыя Белой Русі.
Акцябр 1905 року.*

КАМУНІКАТ.ОRG